

PROTAGONIST OF ANTIHELD?

Over sociaal kapitaal en geschiedenis

Hero or antihero? Social capital in history

This article evaluates the usefulness of social capital theory for historical research. It gives an overview of the sociological research on the concept, and its application in historical sciences. The author criticizes the vagueness of the term 'social capital', and he argues that recent sociological interpretations of the concept are difficult to maintain in the study of history. He suggests that historians return to Bourdieu's writings if they want to use the concept in their research, because they cannot pass over a detailed scrutiny of the socio-political and economic context of historical actors when studying their social capital. Auxiliary sciences, such as social network analysis, can help to determine the appearance of social capital in history, and to clarify the consequences of its presence among people. In the author's view social capital is no longer a 'hero' in history, who explains incomprehensible social phenomena, nor an antihero, who undermines the accuracy of historical research, but it is a useful concept for historians – if they accept the theoretical premises of Bourdieu's work.

Sociaal kapitaal is 'in'.¹ Economen, pedagogen, medici, sociologen, politico-
logen en historici gaan hun onderzoeksmateriaal steeds vaker met dit tover-
woord te lijf. Het begrip stamt uit de sociologie, maar het werd snel geïntro-
duceerd in aanverwante disciplines. Ook politici vonden in 'sociaal kapitaal'
een handig instrument om hun beleid te motiveren, voornamelijk sinds de
Amerikaanse politicoloog Robert Putnam 'sociaal kapitaal' in zijn onderzoek
betrok. Hij poneerde namelijk dat een grote hoeveelheid sociaal kapitaal van
burgers in een democratie hun politieke participatie aan die bestuursvorm
verhoogt.² Het verenigingsleven bevordert de sociale cohesie tussen burgers

1. Dit onderzoek kwam tot stand in het kader van een IUAP-project (VI, 32) van het Federaal Wetenschapsbeleid van België aan de Universiteit Gent. Ik dank Bert De Munck, Maarten Van Dijck, Christophe Verbruggen en Jan Dumolyn voor hun hulp bij de totstandkoming van dit artikel.

2. R. Putnam, *Bowling alone. The collapse and revival of American community* (New York 2000). Zie ook R. Putnam en L. Feldstein, *Better together: restoring the American community* (New York 2003). Het onderzoek naar sociaal kapitaal in Vlaanderen kwam tot een gelijk-

en hun vertrouwen in de democratie, aldus Putnam. Met deze logica in het achterhoofd proberen onzekere politici in hedendaagse westerse regimes het vertrouwen in democratische instellingen te verhogen door het verenigingsleven aan te moedigen. Bedrijfsleiders van hun kant hopen dat sociaal kapitaal onder werknemers prestaties zal bevorderen. Pedagogen verklaren het succes van kinderen op school als een gevolg van sociaal kapitaal van ouders en hun omgeving. Medici zien dan weer in sociaal kapitaal een middel om informatie over de bestrijding van AIDS in minder geletterde samenlevingen te verspreiden. Ook historici proberen politieke, sociale en economische ontwikkelingen in de geschiedenis te verhelderen door het begrip ‘sociaal kapitaal’ in hun onderzoek te betrekken. Dit artikel focust voornamelijk op die laatste toepassing.

Tegenover de populariteit van ‘sociaal kapitaal’ als nieuwe protagonist op het wetenschappelijke toneel staat echter een onduidelijkheid over de precieze inhoud van het begrip. Maar dat maakt sociaal kapitaal niet minder ‘sexy’. Zoals wel vaker het geval is binnen de sociale wetenschappen hangt de aantrekkingskracht van een nieuw concept vooral samen met de mate waarin elke onderzoeker haar of zijn eigen conceptualisering van dit begrip naar voren kan schuiven.³ In deze bijdrage wil ik klaarheid scheppen in het oerwoud van definities van ‘sociaal kapitaal’. Aan de hand van een zoektocht naar de genese van het concept wil ik niet alleen zijn historische wortels bloot te leggen, maar tevens de inhoud ervan te verduidelijken. In een tweede deel van dit artikel laat ik critici aan het woord. Vanuit sociologische en historische hoek viel het concept ‘sociaal kapitaal’ immers ten prooi aan wetenschappelijke kritiek, die het gebruik ervan in het wetenschappelijke onderzoek ondermijnt. Plots verschijnt ‘sociaal kapitaal’ als een antiheld ten tonele. Ik sluit me gedeeltelijk aan bij deze kritische noot, hoewel historici, volgens mij, niet het kind met het badwater mogen weggoaien. In het derde en laatste deel ga ik ten slotte na hoe en waarom het gebruik van het begrip ‘sociaal kapitaal’, mits vergezeld van enkele theoretische premissen en een aantal methodologische voorwaarden, toch een meerwaarde kan bieden aan historisch onderzoek.

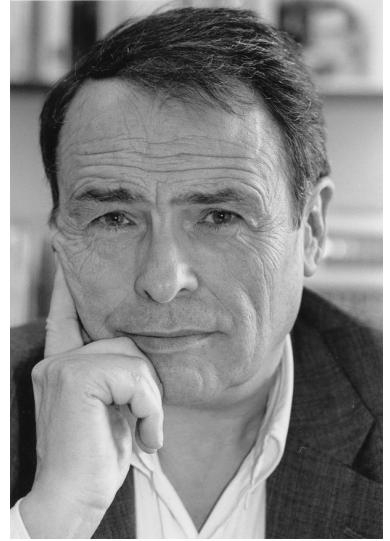
aardige conclusie: M. Hooghe, *Sociaal kapitaal in Vlaanderen. Een onderzoek naar de relatie tussen verenigingsleven en democratische politieke cultuur* (Rotterdam 2002).

3. Aldus socioloog Marc Hooghe in de inleiding op een themanummer van het *Tijdschrift voor sociologie* over sociaal kapitaal 20 (1999) 235. Een zelfde vaststelling doet B. Fine, *Social capital versus social theory. Political economy and social science at the turn of the Millennium* (Londen 2001) 117.

Theorie en historiografie

La notion de capital social s'est imposée comme le seul moyen de désigner le principe d'effets sociaux qui [...] ne se laissent pas réduire à l'ensemble des propriétés individuelles possédées par un agent déterminé.⁴

Met deze zinsnede begint de Franse socioloog Pierre Bourdieu (1930-2002) zijn 'voorlopige notities' over sociaal kapitaal. Hoewel het begrip en vergelijkbare concepten oudere wortels hebben, heeft Bourdieu 'sociaal kapitaal' geïkt.⁵ Een korte blik op de voornaamste concepten van de Franse 'veldheer van de sociologie' kan dus helpen 'sociaal kapitaal' beter te begrijpen. De meest constante en belangrijkste inzet van de Franse socioloog was om de fundamentele tegenstelling tussen twee denkrichtingen in de sociologie, vooral het subjectivisme en objectivisme, op te heffen.⁶ Twee van zijn voorgangers, Jean-Paul Sartre en Claude Lévi-Strauss, hebben in die zin Bourdieu beslissend beïnvloed. Terwijl Sartre in zijn geschriften de vrije wil en creativiteit van het individu benadrukte als hij individueel handelen verklaarde (het 'voluntarisme'), legde Lévi-Strauss de klemtoon op de causale verklaring van onafhankelijk opererende structuren die het individu sturen (het 'structuralisme'). Bourdieu probeerde deze twee schijnbaar onverenigbare denkrichtingen te verenigen door te poneren dat subjecten enkel kunnen worden begrepen in relatie met de (objectieve) positie die zij in een sociale ruimte innemen. Die ruimte noemde Bourdieu een 'veld' (*champ*). Velden hebben een soort min of meer geïnstitutionaliseerde structuur die de

Pierre Bourdieu 1930-2002.

4. P. Bourdieu, 'Le capital social: notes provisoires', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 31 (1980) 2-3, aldaar 2.

5. Over de geschiedenis van het begrip bestaat een zekere polemiek, zie: J. Farr, 'Social capital. A conceptual history', *Political theory* 32 (2004) 6-33; B. Fine, 'Eleven hypotheses on the conceptual history of social capital. A response to James Farr', en J. Farr, 'In search of social capital. A reply to Ben Fine', beide in *Political Theory* 35 (2007), respectievelijk 47-53 en 54-61.

6. Aldus Bourdieu zelf in *Le Sens Pratique* (Parijs 1980) 8-10. Een uitstekende inleiding op het werk van de Franse socioloog zijn B. De Munck, 'Pierre Bourdieu en sociale wetenschappen, in het bijzonder geschiedenis', *Brood en Rozen. Tijdschrift voor de geschiedenis van sociale bewegingen* 3 (2002) 35-47; R. Brubaker, 'Rethinking classical theory. The sociological vision of Pierre Bourdieu', *Theory and Society* 14 (1985) 745-775 en M.-J. De Jong, 'Pierre Bourdieu: veldheer van de moderne sociologie', in: Idem (ed.), *Grootmeesters van de sociologie* (Amsterdam 1997) 320-359.

sociale positie van een individu en zijn interactie met anderen bepaalt. Slaat 'veld' op de uitwendige, maar onzichtbare, dwingende structuur van relaties tussen posities die op een bepaald ogenblik bestaan, dan kan een 'habitus' (een ander sleutelconcept van Bourdieu) worden begrepen als de geïnternaliseerde tegenhanger daarvan. Via waarneming en waardering incorporeert een individu een zekere habitus, die zijn praktisch handelen beïnvloedt. De mening of de gedragingen van een individu hangen dus af van de positie die hij op een maatschappelijk veld inneemt én van de manier waarop hij of zij de objectieve condities ervan heeft verinnerlijkt. Een individu wordt dus gedeeltelijk gestuurd door zijn omgeving, maar zal steeds eigen accenten aan dat handelen toevoegen.

Op de verschillende velden waarop een individu zich begeeft, kan hij soorten 'kapitaal', zoals 'sociaal kapitaal', verzamelen. Meer bepaald in het kader van zijn onderzoek naar sociale ongelijkheid en reproductiestrategieën van maatschappelijke elites hanteerde Bourdieu de term 'sociaal kapitaal' naast symbolisch, economisch en cultureel kapitaal. 'Kapitaal' is in de ogen van de Franse socioloog een bestaande of potentiële hulpbron die een persoon een plaats geeft op een corresponderend veld.⁷ Dat verinnerlijkte hulpmiddel kan een individu inruilen tegen andere vormen van kapitaal. Zonder in dit artikel in detail te willen treden over de verschillende kapitaalsoorten, is het toch raadzaam te onthouden dat economisch kapitaal concrete ruilgoederen betreft (zoals geld). Cultureel kapitaal slaat op onderwijservaringen, diploma's, maar ook op tastbare goederen zoals kunstvoorwerpen. Het symbolisch kapitaal van een persoon maakt hem een legitieme actor; het geeft de autoriteit om te handelen in een bepaalde context. Sociaal kapitaal ten slotte slaat op de hulpmiddelen die een individu uit zijn sociale relaties haalt. De plaats van een individu in de maatschappij is de optelsom van de verschillende kapitaalsvormen die hij bezit. Bepaalde personen in de samenleving hebben bijgevolg meer macht over anderen omdat ze de nodige financiën (economisch kapitaal) bezitten, een functie hebben die hen de legitimiteit geeft om over anderen te beslissen (symbolisch kapitaal), de nodige eerbewijzen hebben ontvangen (cultureel kapitaal) en over invloedrijke connecties (sociaal kapitaal) beschikken.⁸

7. P. Bourdieu, *La distinction. Critique sociale du jugement* (Parijs 1979); D. Pels (ed.), *Pierre Bourdieu. Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam 1989); P. Bourdieu en J. Wacquant, *An invitation to reflexive sociology* (Chicago 1992).

8. Bourdieu kent niet alleen personen, maar ook een staatkundige entiteit een hoeveelheid sociaal, economisch, symbolisch en cultureel (staats)kapitaal toe ('*capital étatique*'), zie P. Bourdieu, 'Rethinking the state: genesis and structure of the bureaucratic field', *Sociological Theory* 12 (1994) 3-14; A. Van den Berg en T. Janoski, 'Conflict theories in political sociology', in: T. Janoski, e.a. (eds.), *The handbook of political sociology. States, civil societies, and globalization* (Cambridge 2005) 91-92.

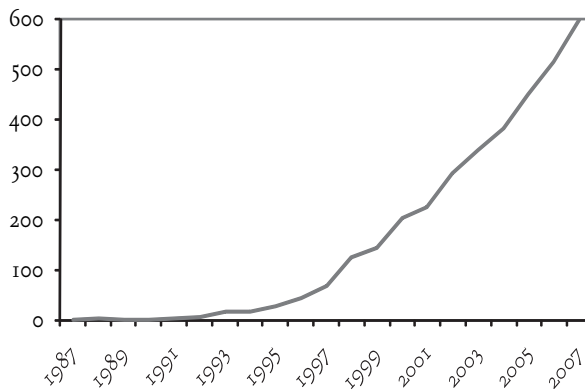
Hoe benadert Pierre Bourdieu ‘sociaal kapitaal’? Volgens de socioloog vloeit sociaal kapitaal voort uit het bezit van een min of meer geïnstitutionaliseerd duurzaam netwerk van relaties van onderlinge bekendheid en erkentelijkheid, ofwel uit het lidmaatschap van een groep. Het sociaal kapitaal geeft leden van dit relatienetwerk (of van een groep) de ruggensteun van het collectieve kapitaalbezit, het is als het ware een soort van ‘geloofsbrief’ die hem kredietwaardig maakt. Sociale interactie en relaties hebben een waarde. Structurele sociale verbanden, zoals sociale netwerken, genereren sociaal kapitaal dat een persoon op andere maatschappelijke velden kan inzetten. Het sociaal kapitaal van een individu stelt hem zelfs in staat het maatschappelijke kapitaal van kennissen en verwanten voor eigen of gemeenschappelijk gebruik aan te wenden. Door bijvoorbeeld te wijzen op zijn verwantschappelijke banden kan een lid uit een machtig geslacht gebruik maken van het symbolische kapitaal (de ‘faam’) van andere leden van de familie om ontzag in te boezemen en op deze manier dwang uit te oefenen over derden. Om aanspraak te maken op het maatschappelijke kapitaal van anderen dient een persoon weliswaar onafgebroken sociale contacten te onderhouden. De productie van sociaal kapitaal vergt dus doelbewuste strategische investeringen van arbeid, tijd en energie en bijgevolg de directe of indirecte ‘belegging’ van economisch kapitaal. Sociaal kapitaal is dus een omgezet en omzetbaar hulpmiddel van een individu om zich in de maatschappij te positioneren.

De relatief eclecticische combinatie van structuralistische en voluntaristische elementen in Bourdieus oeuvre maakte zijn concepten aanvaardbaar voor aanhangers van zowel het ‘subjectivisme’ als het ‘objectivisme’ in de sociologie. Het verklaart ten dele ook de grote populariteit van zijn denkwerk in het wetenschappelijke milieu. Toch liet het succesverhaal van ‘sociaal kapitaal’ nog enkele jaren op zich wachten. Als men de zoekresultaten naar ‘social capital’ in de internationale bibliografie van ‘ISI – Web of Science’, in grafiekvorm giet, valt op dat voornamelijk het laatste decennium sociaal kapitaal een ‘hot item’ is geworden.⁹ Gaven de aangehaalde ‘voorlopige notities’ van Bourdieu nog niet de aanzet tot intensief onderzoek naar sociaal kapitaal, dan vormde het vermelde boek van Robert Putnam de motor van het succesverhaal. Sinds 1995 nam het aantal publicaties over sociaal kapitaal zienderogen toe en sinds 2000 (het jaar van publicatie van Putnams *Bowling alone*, waarover zo dadelijk meer) zelfs exponentieel. In 2008 werd er zelfs een handboek gepubliceerd over ‘sociaal kapitaal’ en het gebruik van het con-

9. De brongegevens van de grafiek werden verkregen door de zoekterm ‘social+capital’ geselecteerd per publicatiejaar in te voeren in het veld ‘topic’ op de site van het ISI: www.isiknowledge.com (23 oktober 2008). Sinds 2000 neemt het aantal publicaties met gemiddeld 50 eenheden per jaar toe.

cept in het wetenschappelijk onderzoek.¹⁰ Opmerkelijk is overigens dat de opmars van ‘sociaal kapitaal’ zich voornamelijk in de Angelsaksische wereld voordoet, hoewel het begrip in de Franse academische wereld is ontstaan. Deze tendens is deels te verklaren door de toenemende internationalisering van wetenschappelijk onderzoek en de stijgende invloed van Amerikaanse concepten op Europees onderzoek, maar in het bijzonder door de specifieke betekenis die ‘sociaal kapitaal’ in de voorbije decennia heeft verworven. Amerikaanse sociologen, economen en politicologen hebben namelijk het begrip uit de context van Bourdieus denkkader gerukt en de aanwezigheid van ‘sociaal kapitaal’ als een verklaring opgeworpen voor het zelfverklaarde ‘succes’ van het Amerikaanse economische en politieke samenlevingsmodel. Misschien is het geen toeval dat onderzoek naar de vermeende sleutel in de verklaring van deze ‘successen’ een hoge vlucht kent in een periode (na de Koude Oorlog) waarin de politieke leiders van de Verenigde Staten democratische ideeën via politieke druk en zelfs militaire interventies in de wereld trachtten te verspreiden.

FIGUUR 1 Zoekresultaten ‘social capital’ in ISI in hits (1987-2007)

Bron: ISI website www.isiknowledge.com (23 oktober 2008).

Welke invulling gaven de Amerikaanse politicologie en sociologie aan ‘sociaal kapitaal’?¹¹ Zoals Pierre Bourdieu koppelde socioloog James Coleman het

10. D. Castiglione, J. Van Deth en G. Wolleb (eds.), *The handbook of social capital* (Oxford 2008), hierna afgekort als *HSC*.

11. Het hiernavolgende overzicht is gebaseerd op D. Halpern, *Social capital* (Cambridge 2005) 1-39; N. Lin, *A theory of social structure and action* (Cambridge 2001) 3-40; J. Field, *Social capital* (Londen 2003) 11-43; A. Portes, ‘Social capital: its origins and applications in modern sociology’, *Annual Review of Sociology* 24 (1998) 1-24; R. Jackman en R. Miller, ‘Social capital and politics’, *Annual Review of Political Science* 1 (1998) 47-73; S. Szreter, ‘The state of social capital: bringing back in power, politics, and history’, *Theory and Society* 31 (2002) 573-621. Zie ook P. Dasgupta en I. Seragaldin (eds.), *Social capital: a multifaced per-*

gebruik van sociaal kapitaal aan de aanwezigheid van andere kapitaalsvormen bij mensen, maar hij kaderde het begrip ‘sociaal kapitaal’ in de zogenaamde *rational choice theory*.¹² Een individu beschikt, volgens Coleman, niet enkel over zijn eigen kwaliteiten (*human capital*) en bepaalde goederen (*physical capital*), maar ook over sociaal kapitaal als hulpbron om te handelen binnen een sociaal systeem. Bourdieu indachtig, wenste Coleman in de eerste plaats aan te tonen dat economische en politieke verwezenlijkingen van mensen niet enkel een individuele prestatie zijn, maar tevens afhankelijk zijn van een bepaalde sociale context. Meer nog dan Bourdieu echter, definieert Coleman ‘sociaal kapitaal’ als een relationele eigenschap. Sociaal kapitaal komt volgens hem voor in de structuur van de relaties die bestaan tussen personen en het berust noch bij die persoon noch bij de productiemiddelen. Als een echte *homo economicus* smeedt een persoon sociale relaties met anderen om makkelijker bepaalde doelen te bereiken. Sociale netwerken vergroten volgens Coleman het vertrouwen tussen handelaren, vertrouwen dat transactiekosten vermindert. Andere auteurs, zoals Francis Fukuyama, bouwen voort op deze bevindingen en benadrukken dat economische welvaart samenhangt met de mate van vertrouwen in een samenleving.¹³ Politieke instellingen en sociale verbanden vergroten het sociaal kapitaal en het vertrouwen tussen vreemde en inlandse handelaren, met alle positieve economische gevolgen van dien, zoals de Wereldbank in verschillende van haar jaarrapporten benadrukt, op aanbevelen overigens van James Coleman.¹⁴ Hij adviseerde dit internationale orgaan om het verenigingsleven in de Derde Wereld te promoten met de bedoeling er het economische verkeer (in Westerse ogen) transparanter (en dus betrouwbaarder) te maken. Niet enkel het democratische samenlevingsmodel, zoals Putnam stelt, maar evenzeer de hoge welvaart heeft de Westerse wereld volgens deze logica te danken aan de dominante aanwezigheid van sociaal kapitaal in de samenleving. Hoewel James Coleman met de vermelde publicatie niet de bedoeling had om sociaal kapitaal als verklarende factor voor economische welvaart aan te reiken, nam het succesverhaal van het begrip na diens publicatie een beslissende aanvang.

spective (Washington 2000); A. Bévort en M. Lallement (eds.), *Le capital social. Performance, équité et réciprocité* (Parijs 2006); F. Adam en B. Roncevic, ‘Social capital: recent debates and research trends’, *Social Science Information* 42 (2003) 155-183; D. Castiglione, ‘Conceptual issues in social capital theory’, in: *HSC*, 13-21.

12. J. Coleman ‘Social capital in the creation of human capital’, in: C. Winship en S. Rosen (eds.), *Organizations and institutions. Sociological and economic approaches to the analysis of social structure* (Chicago 1988) 98.

13. F. Fukuyama, *Trust: the social virtues and the creation of prosperity* (New York 1995). Een gelijksoortige visie bij G.L.H. Svendsen en G.T. Svendsen, ‘On the wealth of nations: Bourdieueconomics and social capital’, *Theory and Society* 32 (2003) 607-631.

14. W. Easterly, e.a., ‘Social cohesion, institutions, and growth’, *Economics and Politics* 18 (2006) 103-120.

Enkele jaren na de publicatie van Coleman lichtte de Amerikaanse politoloog Robert Putnam (in samenwerking met twee Italiaanse onderzoekers, Roberto Leonardi en Nanetti Raffaella) het begrip ‘sociaal kapitaal’ nogmaals uit zijn (ditmaal economische) context. Bovendien koppelde hij het concept aan een Amerikaanse onderzoekstraditie die het oeuvre van de Franse politieke filosoof Alexis de Tocqueville (1805-1859) als uitgangspunt neemt. Op basis van onderzoek naar het Amerikaanse politieke bestel van zijn tijd, poneerde De Tocqueville dat lidmaatschap van verenigingen mensen politiseert – verenigingen zijn in diens ogen een leerschool voor de (toenmalige) democratie.¹⁵ Putnam bouwt hierop voort als hij het sociaal kapitaal dat ontstaat in het verenigingsleven als een verklaring aanreikt voor de werking van politieke samenlevingsvormen. Hij gaf ‘sociaal kapitaal’ een culturele invulling. Het begrip werd in zijn publicaties immers een onderdeel van een zogenaamde *civic culture*. In Putnams ogen is sociaal kapitaal eigen aan de culturele omgang tussen mensen en bijgevolg beschouwt hij maatschappelijke normen en waarden als een fundamentele, culturele component van sociaal kapitaal.¹⁶ Sociaal kapitaal wordt in deze optiek het geheel van maatschappelijke verbanden tussen individuen, vooral sociale netwerken en de waarden die mensen eraan hechten, zoals het geloof in wederkerigheid en wederzijds vertrouwen. In de recente sociologie worden ook sancties aan het begrip ‘sociaal kapitaal’ toegevoegd, want sancties en bestraffingen in hun ruime betekenis (zoals afkeuringen, roddels en reputatie) zijn in deze visie slechts een menselijke gedraging om normen te laten gelden.¹⁷ Kortom, in het werk van de geciteerde sociologen groeit een zekere vorm van consensus dat sociaal kapitaal een eigenschap is van personen of groepen om zich door middel van het lidmaatschap van sociale structuren te verzekeren van maatschappelijke voordelen. Sociaal kapitaal is dat onderdeel van de sociale omgang dat samenleven vergemakkelijkt.

Putnam maakt van sociaal kapitaal zelfs een collectief en publiek goed. Niet enkel een persoon maar ook een samenleving kan over sociaal kapitaal beschikken, waarbij hij, zoals betoogd, westerse democratieën een grote mate van sociaal kapitaal toedicht. Sociaal kapitaal ontstaat volgens Putnam voornamelijk in ‘horizontale’ netwerken en verenigingen, waarin de leden een soortgelijk sociaal statuut bezitten. Daartegenover staan ‘verticale’ netwerken met een hiërarchische structuur, gebaseerd op ongelijke machtsverdeling en

15. Zie Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, 2 dln. (Brussel 1835-1840). Uiteraard gaf de Tocqueville de notie ‘democratie’ een andere invulling dan de hedendaagse. Zie ook P. Lichterman, ‘Social capital or group style? Rescuing Tocqueville’s insights on civic engagement’, *Theory and Society* 35 (2006) 529-563.

16. Putnam, *Bowling alone*, 18-19 en Idem, *Making democracy work: civic traditions in modern Italy* (Princeton 1993) 167.

17. Halpern, *Social capital*, 10-11; B. Reimer, e.a., ‘Social capital as social relations: the contribution of normative structures’, *Sociological Review* 56 (2008) 256-274.

patronage. In tegenstelling tot verticale vormen horizontale netwerken volgens Putnam de hoeksteen van een zogenaamde *civil society*. Ook dat concept heeft een lange ontstaansgeschiedenis en gaat terug op de ‘burgerlijke maatschappij’ van onder anderen John Locke, Georg Wilhelm Friedrich Hegel en Antonio Gramsci. Over het algemeen wordt in het hedendaagse onderzoek de ‘civiele maatschappij’ geassocieerd met politieke en culturele (religieuze) vrijheden en met een zekere afstand van ‘het middenveld’ en het verenigingsleven ten opzichte van de markt en politieke structuren.¹⁸ Putnam gaat dieper in op deze materie en vereenzelvigt de ‘burgergemeenschap’ met waarden als tolerantie, politieke gelijkheid en solidariteit. Het zijn volgens hem democratische waarden die burgers zich door middel van participatie aan horizontale netwerken eigen maken. In dat opzicht laat een rijkdom aan sociaal kapitaal samenlevingen beter functioneren en ze dient als smeerolie voor de relatie tussen de burger en zijn overheid. Putnams uitdagende *Bowling Alone* concludeerde dat een vermeende teloorgang van het verenigingsleven in het hedendaagse Amerika het politieke wantrouwen van Amerikaanse burgers in hun politieke bestel verklaart. Als adviseur van de toenmalige president Bill Clinton, gaf Putnam politici het advies vrijwillige verenigingen in de Verenigde Staten te promoten, met de expliciete bedoeling het vertrouwen van burgers in hun overheid op te krikken.

Anders dan Bourdieu en Coleman beschouwt Putnam sociaal kapitaal als een oorzaak van economische en politieke ‘successen’. Een grote mate van sociaal kapitaal in de Amerikaanse samenleving biedt volgens Putnam een verklaring voor het bestaan van de democratie. Om zijn argumentatie kracht bij te zetten en dus van de geschetste correlatie een causaal verband te maken, voerde hij historische bewijzen aan – en bijgevolg introduceerde een socioloog sociaal kapitaal voor het eerst in het historische onderzoek. In zijn *Making democracy work* plaatste de Amerikaan namelijk de democratische participatie van burgers in Noord-Italië tegenover het politieke wantrouwen van Zuid-Italianen. De verklaring voor deze tegenstelling vond hij in het middeleeuwse verleden van het schiereiland. Terwijl in het noorden middeleeuwse stadstaten burgers actief in het politieke proces betrokken, kende het zuiden eerder een traditie van politieke hiërarchie en kerkelijke dominantie. Het intensieve verenigingsleven en de corporatieve traditie in steden zoals Florence, Bologna, Milaan, en Turijn, smeeden volgens Putnam ‘horizontale’ banden tussen mensen, terwijl in Napels, Palermo, en Bari kerk en overheid een ‘ver-

18. Over de geschiedenis van het concept, de relatie met ‘sociaal kapitaal’ en zijn toepassingen in het historische onderzoek: B. De Munck, ‘Motieven en vertogen van het middenveld. (Vroeg)moderne sociabiliteit tussen *civil society* en *sociaal kapitaal*’, *De Achttiende Eeuw* 39 (2007) 8-11 en de inleiding door R. Morris in G. Morton e.a. (eds.), *Civil society, associations and urban places. Class, nation and culture in nineteenth-century Europe* (Aldershot 2006) 1-16.

tical' samenlevingsstructuur hadden opgebouwd, gebaseerd op tirannieke dwang en een feodale hiërarchie. De hedendaagse democratie vond als het ware nooit een vruchtbare voedingsbodem in Zuid-Italië en bijgevolg waren er al sinds de middeleeuwen onvoldoende 'horizontale' sociale netwerken aanwezig om politiek vertrouwen tussen burgers en overheid te creëren. Het deficit aan 'historisch' sociaal kapitaal in Zuid-Italië verklaart volgens Putnam dus waarom de hedendaagse democratie er niet naar behoren functioneert. Een grote hoeveelheid sociaal kapitaal in een gemeenschappelijk verleden bestemt een staat dus voor om een democratisch samenlevingsmodel uit te bouwen. Bourdieu is plots veraf.

Kritiek en respons

De provocerende these van Robert Putnam kreeg veel kritiek. Aan de hand van een overzicht van de voornaamste tegenwerpingen tegen diens onderzoeksresultaten haal ik in wat volgt bondig de voornaamste bezwaren aan voor het gebruik van de term sociaal kapitaal in het historische onderzoek. Ondanks deze bedenkingen betoog ik in deze paragraaf dat een bepaalde invulling van het concept sociaal kapitaal toch het gebruik ervan in het historische onderzoek toelaat. De belangrijkste kritiek op het wetenschappelijke gebruik van het concept betreft waarschijnlijk de terminologische vaagheid van begrippen zoals 'sociaal kapitaal', 'vertrouwen' en '*civil society*'.¹⁹ De uitgevers van het zogenaamde 'Handboek van sociaal kapitaal' bijvoorbeeld waarschuwen hun lezer in de inleiding dat de huidige wetenschappelijke literatuur het concept 'sociaal kapitaal' niet eenduidig hanteert en dat hun vademecum dit probleem niet kan oplossen.²⁰ In het handboek dekt het begrip 'sociaal kapitaal' geen precieze inhoud, het is een 'paraplubegrip' dat verschillende visies op het concept verenigt. Aangezien de auteurs van de bijdragen in het handboek, net als menig ander vorser, het begrip volgens een persoonlijke visie interpreteren, is het gebruik ervan in wetenschappelijk onderzoek vanuit theoretisch en methodologisch oogpunt eigenlijk verwerpelijk, tenzij onderzoekers het eens worden over de precieze inhoud – dat lijkt in de gegeven context quasi onhaalbaar. Indien we echter het concept 'sociaal kapitaal' van zijn recente bijbetekenissen ontdoen, lijkt het mij toch mogelijk een aantal voorwaarden voor het correcte gebruik van het begrip 'sociaal kapitaal' in het historische

19. Zie bijvoorbeeld J. Fedderke, R. De Kadt en J. Luiz, 'Economic growth and social capital: a critical reflection', *Theory and Society* 28 (1999) 709-745, aldaar 740; M. Woolcock, 'Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework', *Theory and Society* 27 (1998) 151-208.

20. HSC, 9.

onderzoek te scheppen. Logischerwijs grijp ik daarvoor naar het werk van Pierre Bourdieu terug, hoewel diens denkwijze ook niet vrij is van kritiek.

De voornaamste kritiek op het theoretische systeem en het begrippenkader van Pierre Bourdieu is het ahistorische karakter van zijn bevindingen.²¹ Bourdieus subject is een hedendaags individu dat rationeel denkt en handelt; het is een ware *homo economicus* die doelbewust op zoek is naar een hoog rendement van sociale en economische investeringen. Het is allerm minst zeker dat historische actoren op dezelfde wijze handelden of dachten. Een dergelijke opmerking verwijst Bourdieus conventies niet naar de prullenmand, maar vormt eerder een uitdaging voor historici. Onderzoek naar denkprocessen en mentaliteit van historische actoren is noodzakelijk om Bourdieus theoretische veronderstellingen te toetsen aan de historische werkelijkheid. Een tweede kritische noot vormt de keuze van de metafoor 'kapitaal'. Hoewel een aantal van Bourdieus bevindingen gebaseerd is op antropologisch onderzoek naar niet-westerse culturen, is het denken van Bourdieu sterk geïnspireerd door een Westers begrippenapparaat. Diens marktmetaforen zoals 'kapitaal' impliceren een economische, 'kapitalistische' visie op de samenleving. Volgens een aantal wetenschappers heeft het begrip 'sociaal kapitaal' een ongeschikte morele of politieke connotatie die, zeker in het actuele overmatige gebruik van het begrip, als een ideologisch 'paard van Troje' andere meer genuanceerde en kritische standpunten over maatschappelijk handelen naar de achtergrond verwijst.²² 'Sociaal kapitaal' als koekoeksjong dus. Maar ook deze kanttekening staat het gebruik van het begrippenapparaat en de conventies van Pierre Bourdieu volgens mij niet in de weg. Meer nog, een intensieve studie van diens oeuvre en het inzicht in de genese van het begrip 'sociaal kapitaal' zouden een historicus in staat moeten stellen de sociologische theorie te toetsen, te relativiseren, en, indien nodig, onderuit te halen. Elke historicus vertrekt in zijn onderzoek overigens vanuit een bepaald theoretisch denkkader, met specifieke begrippen. Indien hij deze vakterminologie vanaf de aanvang van zijn onderzoek duidelijk expliciteert, is er vanuit methodologisch oogpunt geen bezwaar tegen het gebruik van een bepaald begrippenkader – vanzelfsprekend dienen vorsers ruimte te laten voor andere benaderingen van de historische werkelijkheid. Indien een onderzoeker echter het begrip 'sociaal kapitaal' in zijn onderzoek integreert, moet hij zich ervan bewust zijn dat hij zich impliciet akkoord verklaart met de sociologische inzichten van Pierre Bourdieu, tenzij hij de keuze voor een andere invulling van het begrip expliciet uiteenzet.

21. De Munck, 'Pierre Bourdieu', 43-44.

22. Fine, 'Eleven hypotheses', 47-49; S. Smith en J. Kulynych, 'It may be social, but why is it capital? The social construction of social capital and the politics of language', *Politics and Society* 30 (2002) 149-186; M. Somers, 'Beware Trojan horses bearing social capital: how privatization turned solidarity into a bowling team', in: G. Steinmetz (ed.), *The politics of method in the human sciences* (Durham 2005) 233-274.

Hoe kan een historicus ‘sociaal kapitaal’ op een zinvolle manier in zijn werk benutten? Los van bovenstaande bedenkingen, lijkt het me noodzakelijk ‘sociaal kapitaal’ van zijn ‘nieuwe’ betekenissen te ontdoen en terug te keren naar de oorspronkelijke invulling van het begrip, zoals historicus Dario Gaggio doet. In navolging van Pierre Bourdieu omschrijft hij ‘sociaal kapitaal’ als een individuele eigenschap van mensen. Het is een hulpmiddel dat doelbewust ontstaat ten gevolge van een sociale relatie tussen mensen, zoals vriendschap, verwantschap of de deelname aan een gemeenschappelijke activiteit.²³ Mensen investeren tijd, energie en middelen in de sociale omgang en creëren door middel van herhaaldelijke sociale interactie met anderen een ‘hulpbron’ die ze eventueel voor andere doeleinden kunnen aanwenden. Die hulpbron heet sociaal kapitaal. Sociaal kapitaal is in deze optiek een onzichtbare eigenschap van mensen en geen onbedoeld bijproduct van sociale interactie, dat autonoom maatschappelijke veranderingen kan teweegbrengen. Bovendien staat sociaal kapitaal niet op zichzelf. Een onderzoek naar sociaal kapitaal kan amper resultaten opleveren als het de relatie van het sociaal kapitaal van een individu met de maatschappelijke context en het bezit van de andere kapitaalsvormen van die persoon veronachtzaamt. Volgens Bourdieu is sociaal kapitaal ingebed in een specifieke sociale situatie; het kan dus niet losgekoppeld worden van zijn sociale, economische, politieke en culturele omgeving.²⁴ Een onderzoek naar de leefwereld van het individu dat sociaal kapitaal bezit, is dus onontbeerlijk voor een correct begrip van de aanwezigheid van sociaal kapitaal bij die persoon.

Een tweede moeilijkheid voor de introductie van ‘sociaal kapitaal’ in historisch onderzoek is de beperkte meetbaarheid ervan. De vaststelling dat sociaal kapitaal onzichtbaar en bijgevolg niet te kwantificeren is, hoeft volgens mij echter geen bezwaar te vormen voor het onderzoek ernaar. Een ‘identiteit’ van een bepaalde groep mensen bijvoorbeeld is even moeilijk te retraceren, maar toch blijft sociologisch en historisch onderzoek naar de verschijningsvorm en de uitstraling van identiteiten mogelijk. Zoals bij een dergelijke zoektocht dient een onderzoeker van sociaal kapitaal symptomen op te sporen die op de aanwezigheid ervan kunnen duiden. Sociologen en politicologen hanteren vaak ‘maatschappelijk vertrouwen’ (*social trust*) als graadmeter voor sociaal kapitaal.²⁵ Aan de hand van enquêtes of vragenlijsten die het vertrouwen van

23. D. Gaggio, ‘Do social historians need social capital?’, *Social History* 29 (2004) 499-513, aldaar 510 en de inleiding op diens *In Gold we trust. Social capital and economic change in Italian jewelry towns* (Princeton 2007) 1-32. Zie ook de vergelijkbare benadering van J. Sobel, ‘Can we trust social capital?’, *Journal of Economic Literature* 40 (2002) 139-154.

24. Het economisch reductionisme waarvan sociaal kapitaal vaak het slachtoffer wordt, is dus uit den boze. A. Smart, ‘Gifts, bribes, and Guanxi: a reconsideration of Bourdieu’s social capital’, *Cultural Anthropology* 8 (1993) 388-408.

25. Halpern, *Social capital*, 32-33.

mensen in elkaar of in een overheid peilen, bepaalt de onderzoeker hoeveel vertrouwen (en via die omweg ook hoeveel sociaal kapitaal) er onder mensen leeft. Een dergelijke methode is voor historici onmogelijk omdat hun bronnen niet geschikt zijn voor enquêtes. Het valt immers moeilijk bronnen te bevragen naar de mate van vertrouwen die individuen hadden in elkaar of in een instelling – zelfs egodocumenten zoals dagboeken en brieven dient de historicus kritisch te benaderen. Bovendien is er volgens sociologisch onderzoek geen noodzakelijk verband tussen de aanwezigheid van sociaal kapitaal en het bestaan van vertrouwen – daarover zo dadelijk meer. Om het probleem van de meetbaarheid op te lossen is er mijns inziens maar één mogelijkheid. Als vorsers een strikte definitie van sociaal kapitaal hanteren, dan aanvaarden zij dat sociaal kapitaal inherent is aan sociale netwerken en eventueel aan het lidmaatschap van een groep. Een historicus kan dus de verwantschappelijke relaties en de sociale omgang van mensen opsporen en aan de hand van zijn bevindingen besluiten dat sociaal kapitaal voorhanden was in de onderzoekspopulatie. Lidmaatschap van vrijwillige verenigingen geeft niet dezelfde zekerheid, want een lid onderhoudt niet automatisch een wederkerige sociale relatie met anderen – Bourdieu zelf is overigens heel onduidelijk over dit eventuele verband. Toch kan een persoon door middel van het lidmaatschap van een groep andere (bijvoorbeeld financiële) hulpbronnen van die groep aanwenden. In dat geval kan een onderzoek naar de concrete sociale contacten van de persoon in kwestie uitwijzen of het individu over sociaal kapitaal beschikte om zijn doelen te bereiken. De vaststelling dat er vrijwillige verenigingen bestonden in een bepaalde historische gemeenschap is in ieder geval onvoldoende om een significante hoeveelheid sociaal kapitaal in die gemeenschap aan te wijzen, zoals Robert Putnam in zijn historische analyse deed.

Zoals gesteld, is de oorzakelijke schakel tussen sociaal kapitaal en vertrouwen van mensen heel zwak. In zijn oeuvre beschouwt Putnam het bestaan van vrijwillige verenigingen op zich al als een bewijs voor de aanwezigheid van sociaal kapitaal. De vraag is echter, ten eerste, of sommige al dan niet corporatief georganiseerde solidariteitsverbanden niet eerder het resultaat zijn van sociaal kapitaal, dan de oorzaak.²⁶ In sommige gevallen dient een individu al sociale contacten te bezitten en aan bepaalde voorwaarden te voldoen om opgenomen te worden in een vereniging (zeker in het ancien régime). Uiteraard stelt lidmaatschap van een vereniging een persoon in staat zijn sociaal kapitaal uit te breiden – het betreft hier een dialectische en dynamische relatie tussen persoon en groep – maar vaak gaat de aanwezigheid van een zekere mate van sociaal kapitaal dit lidmaatschap vooraf. Ten tweede wordt het causale verband dat Putnam ontwaarde tussen sociale interactie en het ontstaan

26. D. Stolle, 'The sources of social capital', in: M. Hooghe en D. Stolle (eds.), *Generating social capital. Civil society and institutions in comparative perspectives* (New York 2003) 22-28; N. Lin, 'A network theory of social capital', in: *HSC*, 64.

van vertrouwen in een politiek samenlevingsmodel door collega's fel bekritiseerd. Een vorser die de gevolgen van de aanwezigheid van sociaal kapitaal wenst te onderzoeken, dient immers niet alleen sociaal kapitaal van een persoon te ontdekken en dus diens persoonlijke eigenschappen te beschrijven, maar hij heeft ook de opdracht om de aanwezigheid van sociaal kapitaal in verband te brengen met de handelswijze van die persoon. Lidmaatschap van verenigingen en zelfs een actieve deelname aan sociale netwerken van een individu verklaren bijgevolg niet dat hij of zij wederkerig vertrouwen heeft in andere personen of in een bepaalde bestuursvorm. Het causale verband dat Putnam tussen de aanwezigheid van sociaal kapitaal en het ontstaan en de werking van de democratie aanstipte, is in diens studie dus eerder vermoed dan aangetoond. Ten derde maakt Putnam amper onderscheid tussen wat sociaal kapitaal is en wat het teweegbrengt.²⁷ Vertrouwen tussen mensen kan zijn oorzaak vinden in de aanwezigheid van sociaal kapitaal, maar het maakt er geen integraal deel van uit. Vertrouwen kan ook door andere factoren verwekt worden, zoals een feodale relatie tussen heer en meester. Kortom, de bewering van Putnam (en andere politicologen) dat sociaal kapitaal de noodzakelijke en voldoende voorwaarde is om politiek vertrouwen onder burgers te kweken, is gefundeerd op los zand.

Onderzoeksbevindingen van sociologen en politicologen ontkrachten bovendien tal van andere inzichten van Putnam en epigonen. Peter Ling merkte op dat niet enkel horizontale netwerken, zoals Putnam stelde, maar ook verenigingen die een zogenaamde verticale structuur hebben, democratische waarden kunnen ondersteunen.²⁸ Charles Tilly beweerde dat lidmaatschap in verenigingen enkel in reeds relatief democratische regimes tot een groter wederkerig vertrouwen onder burgers leidt.²⁹ Sidney Tarrow stelde vast dat vertrouwen van burgers in hun overheid misschien eerder door het beleid van politici en de bekwaamheid van hun leiders wordt ingegeven, dan door hun individuele participatie aan het verenigingsleven. De politieke aanpak van samenlevingsproblemen, ideologieën en structurele factoren zoals economische evoluties, migratiestromen en politieke centralisatie, en niet zozeer de vermeende overvloed aan sociaal kapitaal in een samenleving beïnvloeden volgens hem de politieke visie van burgers en hun participatiegraad.³⁰ Onder-

27. Zie de opmerkingen van Woolcock, 'Social capital', 156, 185; G. Bankoff, 'Dangers to going it alone. Social capital and the origins of community resilience in the Philippines', *Continuity and Change* 22 (2007) 338; B. Edwards en M. Foley, 'Social capital and the political economy of our discontent', *American Behavioral Scientist* 40 (1997) 669-678, aldaar 669.

28. P. Ling, 'Social capital, resource mobilization, and origins of the civil rights movement', *Journal of Historical Sociology* 19 (2006) 202-214.

29. C. Tilly, *Trust and rule* (Cambridge Mass. 2005) 133.

30. S. Tarrow, 'Making social science work across space and time: a critical reflection on Robert Putnam's *Making democracy work*', *American Political Science Review* 90 (1996) 389-

zoek van politicologen gaf aan dat niet zozeer de aanwezigheid van sociaal kapitaal onder de bevolking, maar de mate van doorzichtigheid van bestuur en de controleerbaarheid van politici, vertrouwen wekken bij inwoners van Europese staten.³¹ Andere wetenschappers draaien het verband tussen vertrouwen en sociaal kapitaal om en wijzen er op dat de falende werking van een democratische bestuursvorm misschien eerder de oorzaak dan het resultaat is van een zeker wantrouwen van mensen in hun overheid en hun directe leefomgeving.³² Politici die het verenigingsleven promoten, behandelen volgens die logica eerder de symptomen en gevolgen, dan de oorzaken van het wantrouwen van mensen in hun beleid.³³ Hoe dan ook, de monocausale verklaring die Putnam aanreikte voor de goede werking van de democratie faalt. Sociaal kapitaal en vertrouwen onder de bevolking kunnen misschien een noodzakelijke voorwaarde zijn voor politieke steun aan een regime, maar het is zeker geen voldoende voorwaarde.³⁴ Een onderzoek naar de werking van een bestuursvorm kan economische, sociale, culturele en politieke factoren niet negeren. Putnams onderzoek overschatte dus de verklaringskracht van sociaal kapitaal in een samenleving.

Weerwerk van historici

Het historische onderzoek van Putnams *Making democracy work* kan bij historici evenmin op genade rekenen. Voornamelijk het ongenueanceerde determinisme, de zogenaamde *path dependence*, van Putnams these volstaat volgens politicologen en historici niet als afdoende verklaring voor het ontstaan van welke bestuursvorm dan ook. Deze vorm van 'predestinatie' stelt dat sommige regimes een hoog participatieniveau kennen alleen omdat ze traditioneel over veel sociaal kapitaal beschikken, maar ze verklaart het verschil met andere landen noch het ontstaan van deze traditie, aldus Marc Hooghe.³⁵ Historisch

397. Zie ook M. Crenson en B. Ginsberg, 'The declining political value of social capital', in: R. Dilworth (ed.), *Social capital in the city. Community and civic life in Philadelphia* (Philadelphia 2006) 218-221.

31. K. Newton, 'Trust and politics', in: *HSC*, 260.

32. L. McLaren en V. Baird, 'Of time and causality: a simple test of the requirement of social capital in making democracy work in Italy', *Political Studies* 54 (2006) 889-897; P. Paxton, 'Is social capital declining in the United States? A multiple indicator assessment', *American Journal of Sociology* 105 (2002) 88-127.

33. Tarrow, 'Making social science work', 396. E. Uslander, 'Trust, democracy and governance: can government policies influence generalized trust?', in: Hooghe en Stolle (eds.), *Generating social capital*, 171-190.

34. K. Newton, 'Political support: social capital, civil society, and political and economical performance', *Political Studies* 54 (2006) 846-864, aldaar 859.

35. Hooghe, *Sociaal kapitaal*, 32.

onderzoek wees uit dat de aanwezigheid van sociaal kapitaal in verenigingen niet continue noch blijvend is, maar onderhevig aan veranderingen door tijd en ruimte.³⁶ De teleologie van Putnams beperkte historische onderzoek is mijns inziens een nog grotere steen des aanstoots voor historici.³⁷ Putnams historische onderzoek veronderstelt mijns inziens dat de geschiedenis op een doel gericht is, namelijk de vorming van de huidige Amerikaans-Westerse samenleving (die hij als ‘succesvol’ bestempelt). Hij zoekt de wortels van de Westerse beschaving in het verleden, een zoektocht die niet echt eerlijk te noemen is. Putnam creëert immers in de Noord-Italiaanse stadsstaten een verondersteld, letterlijk voorbeeldig verleden. De Amerikaanse socioloog ontwaart de wortels van de huidige samenleving in de middeleeuwse steden die rijk waren aan sociaal kapitaal, een traditie die ze tot op de dag van vandaag zouden hebben behouden. Maar de bouwstenen van de Westerse traditie blijken bij nader toezien zorgvuldig uit het tijdsverloop te zijn geselecteerd. Putnams onderzoek tracht de indruk te wekken dat de huidige samenleving een logische en progressieve ontwikkeling door de tijd heeft gekend, daardoor een eigenheid heeft opgebouwd en op basis daarvan bestaansrecht mag claimen en respect kan afdwingen. Putnam stelt het niet zwart-op-wit, maar eigenlijk rechtvaardigt zijn onderzoek het Westerse denken. Het negeert fundamentele sociaaleconomische en politieke oorzaken door het ontstaan van de democratie alleen op het bestaan van middeleeuws sociaal kapitaal af te schuiven. Meer nog, Putnam’s boek legitimeert de bestaande ongelijkheid in de wereld omdat bepaalde groepen en samenlevingen gepredestineerd zijn omwille van hun gebrek aan sociaal kapitaal in het verleden – het sociaal darwinisme is niet veraf.³⁸ Een dergelijke visie op de geschiedenis kan voor historici niet door de beugel. Vanuit methodologisch en zelfs vanuit het door Putnam gehuldigde democratische opzicht is teleologie in het historische onderzoek immers verfoeilijk.

Ook om tal van historische redenen staat de ‘*path dependence*’ van Putnam ter discussie. De vermeende invloed van de middeleeuwse ‘*civic community*’ op de twintigste-eeuwse democratie was vermoedelijk minder belangrijk dan die van lange termijnevoluties zoals het ontstaan van het kapitalisme, de verspreiding van de reformatie, het achttiende-eeuwse Verlichtingsdenken,

36. R. Rotberg, ‘Social capital and political culture in Africa, America, Australasia, and Europe’, *Journal of Interdisciplinary History* 29 (1999) 356.

37. Ik ontleende een aantal inzichten over teleologie aan M. Reynebeau, *Het nut van het verleden* (Tielt 2006) en C. Lorenz, *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis* (Amsterdam 1998).

38. Zie ook de opmerkingen van Gaggio, ‘Do social historians’, 509-510 en B. Fine en F. Green, ‘Economics, social capital, and the colonization of the social sciences’, in: T. Schuller, e.a. (eds.), *Social capital. Critical perspectives* (Oxford 2000) 78-93.

industriële ontwikkelingen enzovoort.³⁹ Het vermeend gebrek aan sociaal kapitaal in een middeleeuwse maatschappij als zaligmakende verklaring voor het eventuele falen van de huidige democratie negeert volgens Tarrow de historische evolutie van deze maatschappij in de daaropvolgende vijf eeuwen.⁴⁰ Putnams historische analyse van de middeleeuwse Italiaanse stadstaten en gewesten bevat bovendien tal van historische fouten. In tegenstelling tot diens karikaturale bewering dat inwoners van Zuid-Italiaanse steden afkerig waren van hun lokale overheid, toont historisch onderzoek aan dat er in Zuid-Italië wel degelijk een traditie en een hoge graad van politieke participatie van stedelingen was.⁴¹ Het hedendaagse wantrouwen in overheidsorganen en de economische achtergesteldheid van Zuid-Italiaanse steden heeft voornamelijk culturele en economische oorzaken, zoals historisch onderzoek uitwijst en is niet zozeer aan een gebrek aan horizontale sociale netwerken in de laatmiddeleeuwse samenleving te wijten.⁴² Historici verklaren zich evenmin akkoord met Putnams veronderstelling dat de toenmalige stadstaten vreedzame en democratische oorden waren. De regimes van stadsrepublieken zoals Venetië, Genua en Florence waren elitair en autoritair – in sommige perioden van hun geschiedenis zelfs totalitair, vrouwonvriendelijk en xenofob. Een latent wederzijds wantrouwen tussen bestuurders en onderdanen, tussen ‘*popolo grasso*’ en ‘*popolo minuto*’, kenmerkt de woelige geschiedenis van de Italiaanse stadstaten.⁴³ Putnam heeft gelijk als hij schrijft dat sociaal kapitaal in de laatmiddeleeuwse gilden aanwezig was, maar deze vakorganisaties kenden allerminst een democratische bestuursvorm. Een strakke hiërarchie in een ambacht (lees: verticale netwerken) en competitie tussen ambachten gingen vaak gepaard met een politieke en repressieve uitsluiting van concurrenten.⁴⁴ Ook in de laatmiddeleeuwse stadstaten was politieke participatie gebonden

39. E. Muir, ‘The sources of civil society in Italy’, *Journal of Interdisciplinary History* 29 (1999) 405-406. Zie ook de bijdragen in *Politics and Society* 24 (1996) 3-82, en N. Terpstra, ‘De-institutionalizing confraternity studies: fraternalism and social capital in cross-cultural contexts’, in: C. Black en P. Gravestock (eds.), *Early modern confraternities in Europe and the Americas. International and interdisciplinary perspectives* (Aldershot 2006) 276-277.

40. Tarrow, ‘Making social science work’, 393.

41. P. Oldfield, ‘Urban government in Southern Italy, c.1085-c.1127’, *English Historical Review* 122 (2007) 579-608, aldaar 607.

42. F. Galassi, ‘Measuring social capital: culture as an explanation of Italy’s economic dualism’, *European Review of Economic History* 5 (2001) 29-59.

43. M. Jurdjevic, ‘Trust in Renaissance electoral politics’, *Journal of Interdisciplinary History* 34 (2004) 601-614; L. Martines, *April blood. Florence and the plot against the Medici* (Oxford 2003); E. Crouzet-Pavan, *Enfers et paradis. L’Italie de Dante et de Giotto* (Parijs 2001); E. Crouzet-Pavan en E. Lecuppre-Desjardin (eds.), *Villes de Flandre et d’Italie (xiii-xvii siècle). Les enseignements d’une comparaison* (Turnhout 2008).

44. P. Stabel, ‘Guilds in late medieval Flanders: myths and realities of guild life in an export-oriented environment’, *Journal of Medieval History* 30 (2004) 187-212; M. Prak, ‘Corporate politics in the Low Countries: guilds as institutions, 14th to 18th centuries’, in: Idem,

aan sociale en economische voorwaarden. Voor zover er al sprake was van politieke inspraak van een ‘*civic community*’ in het politieke besluitvormingsproces van laatmiddeleeuwse steden, dan verliep deze keurig binnen de lijnen van bestaande machtsverhoudingen, waarbij het zoeken naar consensus vooral diegenen bovenaan de maatschappelijke ladder betrof.⁴⁵

Bovenstaande historische onderzoeksresultaten ontdoen sociaal kapitaal van zijn aureool. Ook al wijdde Putnam een hoofdstuk in *Making democracy work* aan de zogenaamde ‘*dark side of social capital*’, vele onderzoekers verwerpen het positief waardeoordeel van Coleman en Putnam over sociaal kapitaal. Investerings van individuen in sociale relaties kunnen positieve gevolgen hebben voor de betrokkenen, maar negatieve voor anderen, zoals sociologisch onderzoek bewijst. De integratie van personen in netwerken kan bijvoorbeeld gepaard gaan met het opleggen van dwingende normen en het belemmeren van de individuele vrijheid, zoals het geval is bij sekten.⁴⁶ Autoritaire regimes kunnen vaak op een even groot reservoir aan sociaal kapitaal onder hun onderdanen terugvallen als hun democratische tegenhangers. Historisch onderzoek wees uit dat in de industriële steden van Noord-Italië, de regio waar Putnam een rijkdom aan historisch gegroeid sociaal kapitaal ontdekte, het fascisme van Benito Mussolini makkelijker vaste voet aan de grond kreeg dan in Zuid-Italië.⁴⁷ Diepgravend onderzoek naar het totalitaire verleden van Italië en Duitsland toonde aan dat het bestaan van vrijwillige verenigingen, die gebaseerd waren op horizontale solidariteitsbanden tussen mensen, de machtsgreep van fascistische en nazistische leiders hebben vergemakkelijkt.⁴⁸ Sociale netwerken en een intensief verenigingsleven kunnen dus evenzeer een niet-democratische bestuursvorm ondersteunen. Maar ook in de hedendaagse Westerse maatschappij valt op dat sommige vrijwillige

e.a. (eds.), *Craft guilds in the early modern Low Countries. Work, power and representation* (Aldershot 2006) 74-106.

45. Zoals aangetoond door T. Soens, ‘Polders zonder poldermodel? Een onderzoek naar de rol van inspraak en overleg in de waterstaat van de laatmiddeleeuwse Vlaamse kustvlakte (1250-1600)’, *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 3 (2006) 3-36, aldaar 35. Zie ook A. Van Bruaene, ‘A breakdown of civic community? Civic traditions, voluntary associations and the Ghent Calvinist Regime (1577-84)’, in: N. Eckstein, e.a. (eds.), *Sociability and its discontents: civil society, social capital, and their alternatives in early modern Europe* (Turnhout 2008) ter perse, en het lopende onderzoek van Maarten Van Dijck (Universiteit Antwerpen).

46. Portes, ‘Social capital’, 15-18; Hooghe, *Sociaal kapitaal*, 20; M. Warren, ‘The nature and logic of bad social capital’, in: *HSC*, 129.

47. M. Huysseune, ‘Putnam interpreteren vanuit een Italiaanse context’, *Tijdschrift voor Sociologie* 20 (1999) 283-302, aldaar 288-289; G. Brucker, ‘Civic traditions in premodern Italy’, *Journal of Interdisciplinary History* 29 (1999) 357-377.

48. H.-K. Kwon, ‘Associations, civic norms, and democracy: revisiting the Italian case’, *Theory and Society* 33 (2004) 135-166; S. Berman, ‘Civil society and the collapse of the Weimar Republic’, *World Politics* 49 (1997) 401-429.

verenigingen ondemocratisch gedachtegoed tolereren.⁴⁹ Aangezien verenigingen socialiseren en politiseren, onafhankelijk van het politieke samenlevingsmodel waarin ze werkzaam zijn (de bevindingen van Alexis de Tocqueville blijven vanuit dat oogpunt onomstreden), kunnen ze immers bijdragen tot sociale en politieke uitsluiting.⁵⁰ Historisch onderzoek naar de socio-politieke situatie van vrouwen en lijfeigenen in het vroegmoderne Europa toonde bijvoorbeeld aan dat sociaal kapitaal kan worden aangewend om sociale tegenstellingen te polariseren en gemarginaliseerde groepen te verdrukken.⁵¹ Sociaal kapitaal was essentieel voor het voortbestaan en de reproductie van elites, maar het houdt bijgevolg de bestaande sociale ongelijkheid in stand. Hoewel sociale mobiliteit vaak mogelijk is, bepalen maatschappelijke elites, bijvoorbeeld in middeleeuwse en vroegmoderne steden, wie de samenleving bestuurde.⁵² Zoals Bourdieu beweerde, kan sociaal kapitaal maatschappelijke elites helpen een ongelijke samenleving te behouden.

De zoektocht naar sociaal kapitaal in de geschiedenis

De definitie van sociaal kapitaal schept uiteraard de voorwaarden voor het onderzoek ernaar. Als een vorser aanvaardt dat sociaal kapitaal een individuele eigenschap is van mensen rest er hem of haar alleen micro-onderzoek, op menselijk niveau, om sociaal kapitaal bloot te leggen. Een tweede premisse is het contextgebonden karakter van sociaal kapitaal. Het sociaal kapitaal van een mens kan een onderzoeker niet afzonderen van het gebruik van andere door Bourdieu onderscheiden kapitaalsvormen.⁵³ Bijgevolg dient een onderzoeker niet alleen de sociale leefomgeving, maar ook de economische achtergrond, de culturele leefwereld en de politieke positie van personen te onderzoeken voordat hij uitspraken kan doen over sociale relaties. Als een

49. S. Kaufman en D. Weintraub, 'Social-capital formation and American fraternal association: new empirical evidence', *Journal of Interdisciplinary History* 35 (2004) 35-36.

50. N. Mayer, 'Les conséquences politiques du capital social: le cas français', *Revue Internationale de Politique Comparée* 3 (2003) 381-395; S. Rossteutscher, *Democracy and the role of associations: political, organizational and social contexts* (Londen 2005) 3-15; J. van Deth e.a. (eds.), *Citizenship and involvement in European democracies: a comparative analysis* (Londen 2007).

51. S. Ogilvie, 'How does social capital affect women', *American Historical Review* 109 (2004) 325-359. T. Dennison en S. Ogilvie, 'Serfdom and social capital in Bohemia and Russia' *The Economic History Review* 60 (2007) 513-544. Zie ook B. Arneil, *Diverse communities* (Cambridge 2006).

52. P. Arnade, 'Urban elites and the politics of public culture in the Late-Medieval Low Countries', in: M. Carlier e.a. (eds.), *Hart en marge in de laat-middeleeuwse stedelijke maatschappij* (Leuven 1997) 33-50; A. Cowan, 'Urban elites in early modern Europe: an endangered species', *Historical Research*, 64 (1991) 121-137.

53. Fine, *Social capital*, 94. Gaggio, 'Do social historians', 513.

historicus sociaal kapitaal wil opsporen, dan zal hij restanten en symptomen van sociale interactie en relaties tussen mensen moeten opgraven, en deze zoektocht combineren met een diepgaande studie naar de context van de persoon in kwestie. Mijns inziens zijn twee van dergelijke symptomen waarneembaar. Enerzijds kan historisch onderzoek naar sociaal kapitaal zich richten op het lidmaatschap van vrijwillige verenigingen, anderzijds lijkt de zogenaamde ‘Sociale Netwerkanalyse (SNA)’ (al dan niet in combinatie met de prosopografie) een aangewezen onderzoeksmethode om sociale netwerken op te sporen.

Los van de ‘kip of ei’-discussie of sociaal kapitaal aan het lidmaatschap van vrijwillige verenigingen voorafgaat of niet, staat de vaststelling dat sociaal kapitaal aanwezig kan zijn in dergelijke verenigingen. Sommige onderzoeken bestempelen deze vorm van sociaal kapitaal als ‘formeel’, omdat het in formeel geïnstitutionaliseerde organisaties ontstaat, terwijl sociale netwerken informeler zijn.⁵⁴ Door middel van een onderzoek naar de maatschappelijke achtergrond van een bepaalde associatie of ‘club’ en een analyse van de individuele rol van de leden in dit groepsverband, kan een historicus sociaal kapitaal in deze vereniging blootleggen. Religieuze broederschappen, vakbonden, schuttersgilden en rederijderskamers of andere sociaal-culturele verenigingen in de stad en op het platteland vormden in het verleden vermoedelijk een vruchtbare voedingsbodem voor het ontstaan van sociaal kapitaal.⁵⁵ Een intensief onderzoek naar de aard van de groep en de context waarin ze was ingebed, kan in een volgende stap nagaan welke economische en sociale gevolgen de aanwezigheid van sociaal kapitaal voor de groep, haar leden en buitenstaanders had. De Munck pleit in dat verband voor een koppeling van discursief en sociaaleconomisch onderzoek. Door de motieven en denkbeelden van de oprichters en leden van een vereniging te bestuderen en hun materiële en culturele context in kaart te brengen, kan een historicus dieper inzicht verwerven in de gevolgen die de aanwezigheid van sociaal kapitaal teweegbrengt. Zo kan de bijdrage die deze mensen geleverd hebben aan het ontstaan van economische en politieke samenlevingsmodellen, waaronder de democratie, worden geanalyseerd.⁵⁶ Micro-onderzoek kan helpen deelvragen van deze problematiek op te lossen, zoals overigens een aantal geslaagde

54. F. Pichler en C. Wallace, ‘Patterns of formal and informal social capital in Europe’, *European Sociological Review* 23 (2007) 423-435, aldaar 423-424.

55. Zie bijvoorbeeld A.-L. Van Bruaene, “A wonderfull tryumfe, for the wynnyng of a pryse”: guilds, ritual, theater, and the urban network in the southern Low Countries, ca. 1450-1650’, *Renaissance Quarterly* 59 (2006) 374-405; M. Van Dijck, ‘Het verenigingsleven op het Hagelandse platteland. Sociale polarisatie en middenveldparticipatie in de 17e en 18e eeuw’, *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 2 (2005) 81-108; D. Reid, ‘Measuring the impact of brotherhood: Robert Putnam’s ‘Making Democracy Work’ and confraternal studies’, *Confraternitas* 14 (2003) 3-12.

56. De Munck, ‘Motieven en vertogen’, 15-17.

voorbeelden van historische studies naar de (gevolgen van de) aanwezigheid van sociaal kapitaal aantonen. Vergemakkelijkte de aanwezigheid van sociaal kapitaal onder ambachtslieden de introductie van nieuwe leden in corporatieve organisaties? Bevorderde de aanwezigheid van sociaal kapitaal de politieke inspraak van burgers in rederijderskamers? In welke mate was sociaal kapitaal tussen mensen verantwoordelijk voor de uitsluiting van vrouwen op de werkvloer in het bijzonder en in de toenmalige samenleving in het algemeen? Of leidde de spontane oprichting van vrijwillige samenwerkingsverbanden daarentegen tot betere levensomstandigheden voor vrouwen?⁵⁷

Sociale netwerken zijn volgens Pierre Bourdieu de schoot van sociaal kapitaal. Het zijn matrices van connecties tussen individuen in één bepaald veld, die daarbinnen bevelen en diensten uitwisselen. Sociale tegenstellingen, de reproductie van de sociale orde en verschillende soorten menselijke dominantierelaties geven netwerken vorm.⁵⁸ Ze hebben bovendien een waarde voor de leden van het netwerk omdat regelmatig persoonlijke en wederzijdse diensten en materiële of immateriële goederen uitgewisseld worden.⁵⁹ Zodoende genereren netwerken sociaal kapitaal en kunnen ze duurzaam en wederkerig vertrouwen scheppen tussen personen. Sociale netwerken zijn overigens niet te vereenzelvigen met 'sociaal kapitaal'. Een netwerk is een gemeenschappelijke relatie tussen mensen, terwijl sociaal kapitaal, zoals eerder gesteld, een individuele eigenschap is om toegang te krijgen tot andere vormen van kapitaal die in deze netwerken circuleren. Het bestaan van sociale contacten tussen mensen is een belangrijke en noodzakelijke voorwaarde om sociaal kapitaal te verwerven, deze contacten gaan aan de vorming van sociaal kapitaal dus vooraf (een netwerk is ervan eerder het resultaat).⁶⁰ Niet elk netwerk verschaft een persoon eenzelfde, vaststaande hoeveelheid sociaal kapitaal, want dat zou betekenen dat sociaal kapitaal ahistorisch en contextloos zou

57. Behandeld in B. De Munck, *Technologies of learning. Apprenticeship in Antwerp guilds from the 15th century to the end of the Ancien Regime* (Turnhout 2007); A.-L. Van Bruaene, *Om beters wille. Rederijderskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)* (Amsterdam 2008); S. Ogilvie, *A bitter living: women, markets, and social capital in early modern Germany* (Oxford 2003); M. McIntosh, 'The diversity of social capital in English communities, 1300-1640 (with a glance at modern Nigeria)', *Journal of Interdisciplinary History* 19 (1999) 459-490.

58. W. Prevenier, 'De netwerken in actie', in: Idem (ed.), *Prinsen en poorters. Beelden van de laat-middeleeuwse samenleving in de Bourgondische Nederlanden 1384-1530* (Antwerpen 1998) 295; J. Dumolyn, 'Investeren in sociaal kapitaal. Netwerken en sociale transacties van Bourgondische ambtenaren', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 28 (2002) 420.

59. B. Erickson, 'Social networks and history', *Historical Methods* 30 (1997) 149-150. Zie ook C. Wetherell, 'Historical social network analysis', in: M. van der Linden en L. Griffin (eds.), *New methods for social history* (Cambridge 1998) 125-126; M. Diani, 'Network analysis', in: B. Klandermans en S. Staggenborg (eds.), *Methods of social movement research* (Londen 2002) 178-179.

60. Lin, 'A network theory', 58-59.

zijn. Zoals eerder betoogd, is dat niet het geval. De waarde en de intensiteit van het sociaal kapitaal dat een persoon door zijn lidmaatschap van een netwerk accumuleert, hangen af van verschillende factoren, zoals de economische betekenis van de goederen die uitgewisseld worden, de frequentie van de sociale contacten en van minder meetbare variabelen zoals affectie, solidariteit en sympathie. Een onderzoek naar sociale netwerken dient dus in eerste instantie, zoals eerder gesteld, de contextgebonden achtergrond van het netwerk in kwestie te achterhalen.

Sociale Netwerk Analyse (SNA) is de aangewezen methode om sociale netwerken op te sporen. Het is niet de bedoeling van dit artikel de SNA in al haar facetten uit de doeken te doen, daarvoor staat gespecialiseerde literatuur de historicus ter beschikking.⁶¹ De methode van de SNA stoelt voornamelijk op een kwantitatieve ontleding van netwerken door middel van computerprogramma's en een kwalitatieve analyse van de context waarin het actief was. SNA bestaat erin om aan de hand van een uit de sociale wetenschappen geleende terminologie en een reconstructie van de sociale verbanden (de *liaisons permanentes et utiles* van Bourdieu⁶²) tussen mensen, zoals verwantschappelijke relaties of dagelijkse contacten, het sociale netwerk van historische actoren te achterhalen. Aangezien de maatschappelijke context van sociale netwerken een dynamisch gegeven is, dient een historicus bovendien politieke, culturele en economische veranderingen te koppelen aan zijn onderzoek. Lacunes in het bronnenmateriaal hinderen haar/hem echter om alle sociale verbanden in een netwerk te reconstrueren, de grenzen van historische netwerken af te tasten, of de evolutie van het netwerk door de tijd in kaart te brengen. De verwantschap tussen leden van een elite in een laatmiddeleeuwse stad bijvoorbeeld is van dien aard dat een mediëvist elk lid van de elite aan eenzelfde (breed) netwerk kan linken – 'netwerk' wordt in dat geval een betekenisloze *passe-partout*. In combinatie met de onderzoeksmethode van de prosopografie kan SNA in dat geval een aantal moeilijkheden oplossen.⁶³ De prosopogra-

61. A. Degenne en M. Fossé, *Introducing social networks* (Londen 1999); M. Emirbayer en J. Goodwin, 'Network analysis, culture, and the problem of agency', *American Journal of Sociology* 99 (1994) 1447-1449; S. Wasserman en K. Faust, *Social network analysis. Methods and applications* (Cambridge 1994); P. Mercklé, *Sociologie des réseaux sociaux* (Parijs 2004); P. Carrington, e.a. (eds.), *Models and methods in social network analysis* (Cambridge 2005); D. Knok en S. Yang, *Social network analysis, 2nd edition* (Los Angeles 2008).

62. Bourdieu, 'Le capital social', 2.

63. C. Verbruggen, 'Literary strategy during Flanders' golden decades: combining social network analysis and prosopography', in: K. Keats-Rohan (ed.), *Prosopography. Approaches and applications* (Oxford 2007) 579-601. In deze handleiding vindt men ook: K. Verboven, e.a., 'A short manual to the art of prosopography', 35-69. Een algemene inleiding blijft H. De Ridder-Symoens, 'Prosopografie en middeleeuwse geschiedenis: een onmogelijke mogelijkheid?', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 45 (1991) 95-117. Een voorbeeld van een zoektocht naar sociaal kapitaal in het verleden door middel van een combinatie van SNA en prosopografie: J. Haemers, *De Gentse opstand*

fie verzamelt alle denkbare genealogische en maatschappelijke gegevens van een onderzoekspopulatie en kan na een gedegen analyse besluiten dat verschillende personen van die populatie een sociaal netwerk vormen. Indien de historicus verschillende matrimoniale allianties, verwantschappelijke relaties, economische verbanden en intellectuele contacten tussen dezelfde personen blootlegt, dan kan hij besluiten dat er een sociaal netwerk tussen deze personen bestond. In dat geval gaat hij ervan uit dat de personen van dit netwerk zich sociaal kapitaal hebben eigengemaakt. SNA en prosopografie zijn enkel methodes: ze beschrijven en analyseren sociale interactie, maar ze verklaren die niet. Een diepteonderzoek naar de gegeven (historische) omstandigheden blijft voor de historicus bijgevolg onontbeerlijk om een bepaald sociaal fenomeen uit te leggen. Verscheidene casestudies hebben aangetoond dat de SNA, in combinatie met de prosopografie en een contextgebonden onderzoek, tot vruchtbare onderzoeksresultaten over 'historisch sociaal kapitaal' en de maatschappelijke gevolgen van zijn aanwezigheid kan leiden.⁶⁴

Conclusie

In het laatste decennium van de twintigste eeuw verscheen 'sociaal kapitaal' als een omnipresente protagonist in het wetenschappelijke onderzoek. De recente belangstelling voor sociaal kapitaal gaf nieuwe impulsen aan interdisciplinaire samenwerking, bevorderde onderzoek naar verenigingsleven en sociale interactie en verenigde onderzoekers over landsgrenzen heen. De al dan niet vermeende aanwezigheid van sociaal kapitaal bood verklaringen voor al lang onderzochte (en tot dan toe soms moeilijk verklaarbare) fenomenen, zoals het ontstaan van de democratie, economische successen, sociale opgang enzovoort. De aanwezigheid van sociaal kapitaal bleek zelfs de kiem en de motor van de huidige (Westerse) samenleving. Maar de ontzuivering kwam snel. Sociaal kapitaal werd een antiheld toen duidelijk werd dat de

(1449-1453). *De strijd tussen rivaliserende netwerken om het stedelijke kapitaal* (Kortrijk 2004) 62-109; Idem, 'Factionalism and state power in the Flemish Revolt (1477-1492)', *Journal of Social History* 43 (2009) ter perse.

64. Zie A. Danowski, 'Analysis of ancient networks: personal communications and the study of social structure in a past society', *Social Networks* 12 (1990) 313-335; M. Duijvendak en A. Felling, *Longitudinal network analysis. Prosopography and narrative: the rise of a Roman Catholic elite in a Dutch region, 1800-1920* (Groningen 1993); J. Padgett en C. Ansell, 'Robust action and the rise of the Medici, 1400-1434', *American Journal of Sociology* 98 (1993) 1259-1319; H. Kruse, 'Der Burgundische Hof als soziales Netz', *Francia* 29 (2002) 229-255; R. Gould, 'Multiple networks and mobilization in the Paris Commune, 1871', *American Sociological Review* 56 (1991) 716-729; het themanummer van de *Annales de Démographie Historique* 109 (2005/1) en C. Lemerrier, 'Analyse de réseaux et histoire', *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 52 (2005) 88-112.

introdactie van het begrip in onderzoek soms enkel de bedoeling had internationaal te scoren zonder nieuwe resultaten aan wetenschappelijke debatten toe te voegen. Het onderzoek naar sociaal kapitaal botste in het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw bovendien op talloze wetenschappelijke en methodologische bezwaren. Theoretische veronderstellingen over sociaal kapitaal bleken wankel en historische verklaringen van zijn aanwezigheid onwaar. Is het onderzoek naar sociaal kapitaal een inhoudsloze *hype*? Verdwijnt de ‘deus ex machina’ even snel als hij verscheen? Sterft de antiheld ten tonele?

Een korte schets en evaluatie van twee decennia onderzoek naar sociaal kapitaal leerden dat het begrip wel degelijk bruikbaar is voor wetenschappelijk onderzoek in het algemeen en voor historisch veldwerk in het bijzonder. Wel raad ik in dit artikel onderzoekers aan terug te grijpen naar het denk-kader van Pierre Bourdieu, wiens invulling van het concept een methodologisch en theoretisch aanvaardbare toepassing voor historici toelaat. Als historici een eenduidige definitie van sociaal kapitaal hanteren, die zich voornamelijk op de oorzaak en de ontstaanscontext van sociaal kapitaal richt, dan is onderzoek naar deze individuele menselijke eigenschap mogelijk. Sociaal kapitaal is een hulpmiddel dat doelbewust ontstaat ten gevolge van een aantal sociale relaties en interacties tussen mensen, zoals vriendschap, verwantschap of de deelname aan een gemeenschappelijke activiteit. Aangezien sociaal kapitaal ontstaat in concrete omstandigheden dient een vorser steeds onderzoek te doen naar de context waarin sociaal kapitaal is ingebed. Sociaal kapitaal kan men dus niet loskoppelen van de aanwezigheid van andere kapitaalsvormen, zoals Pierre Bourdieu al beweerde. Met behulp van sociale netwerkanalyse, genealogisch onderzoek en de reconstructie van de historische context kan een historicus de concrete oorzaken en gevolgen van de aanwezigheid van sociaal kapitaal onder mensen opsporen en verklaren. De zoektocht naar deze prominente protagonist kan nog generaties onderzoekers boeien.

Over de auteur

Jelle Haemers (1980) is postdoctoraal medewerker aan de Universiteit Gent. In het kader van het IUPA-project (Federaal Wetenschapsbeleid, België) ver-richt hij er onderzoek naar de stedelijke samenleving in de late middeleeuwen en vroegmoderne tijden. Hij publiceerde over sociale conflicten, adels-geschiedenis en laatmiddeleeuwse politiek.

Email: Jelle.Haemers@UGent.be